

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд на докторанта към катедра „Реторика“,
Нина Ралева
от проф. д-р Величко Руменчев от катедра „Реторика“ на Философския
факултет на СУ „Св. Климент Охридски“

Дисертационният труд, с обем 246 стандартни страници от 1800 знака, е на тема: „Невербално на реторическата аргументация в спорта“. Съдържа: съдържание, увод, три глави, заключение и библиография.

В Увода докторантката ни запознава с обекта на изследването – отделните видове невербална комуникация (НВК) и тяхното аргументативно значение – по принцип и конкретно в спорта. Конкретният обект е публичното представяне на спорта, което е и названието на дисертацията. Представен е предметът на анализ, формулирани са целите и задачите на изследването и е формулирана тезата му.

Накратко е представена степента на разработеност на проблема, както и авторите, български и чужди, които са работили в тази област.

Накратко са представени и проблемите, намерили осветляване във всяка една от главите.

Първа глава е посветена на НВК като комуникативен феномен, нейния произход, видове и функции. Невярно и поне неточно е твърдението на авторката, заявено на стр. 10, че „... корените на НВК се търсят в Античността и се свързват с изучаването на класическата теория на аргументацията“. Неточно е по две линии – първо, корените на НВК не са в Античността, а безкрайно далеч в зората на човечеството. Те несъмнено предшестват появата на речта и след това много силно се отразяват на речта, бидейки заедно в общуването. И на второ място – особено при Аристотел, НВК е едва-едва докосната. Самият Аристотел заявява в Реторика, че има още нещо – *актьорската игра, която не е добре изучена, но има голямо значение*. Сравнително добре при Цицерон, но едва при Квинтилиан, както казва докторантката, НВК е доста подробно, достъпно и подчертано практически изследвана.

Добре е, че докторантката е обърнала внимание на различните подходи при изучаването на НВК, защото освен за реториката тя представлява интерес за голям брой науки, които в случая по-скоро се допълват. Макар и накратко е дадена дискусията по този въпрос. Особено на спонтанността и универсалността на НВК и нейната културна обусловеност, която се твърди и оспорва от различните автори: М. Мийд, Рей Бърдуистъл, Пол Екман и др.

За дисертацията е от значение автор като Е. Хол, който създава културно-антропологичния подход, където сред десетте му елемента фигурира и играта, което е с пряко отношение към дисертацията. Разбира се, не всяка игра е спорт, но всеки спорт е игра. В този смисъл разработките на Екман са от особено значение за тази област. Поне в тази част на изследването теорията не е намерила добро представяне – тя е само маркирана.

В следващият параграф е представена НВК в днешната литература. Сравнително добре и без излишна изчерпателност е представено прохождането и развитието на съвременната теория в областта на НВК. Добре, без ненужни подробности, е предаден интересът на българската реторика към НВК.

Основателно в специален параграф е разгледана теорията, посветена на НВК в спорта – съчинения и автори, основни тези и идеи.

В параграф 4 авторката отново се връща на общи моменти (същност и значение на Невербалното за публичната комуникация). Според мен това трябваше да бъде направено преди да се отиде към невербалното в спорта. На практика, авторката се връща към общата проблематика, която е „пред скоби“ за изследването. На места цитирането ѝ не е коректно. Като мое се цитира определение на НВК, в което аз съм цитирал М. Аргайл.

Специално място е отделено на НВК в публичното говорене. Не е обособено като параграф или точка, но има отделно заглавие, което ми дава основание да мисля, че това е подзаглавие на параграф 4. Доколкото материята е относително подробно разгледана, мисля, че това би следвало да бъде отделен параграф или точка. Проблемът обаче не е толкова в този, по-скоро формален аспект. Ако става дума за отделно заглавие, макар и второстепенно, трябваше или да се разграничат, или поне да се съпоставят публична комуникация и публична реч. Публичната реч публична

комуникация ли е, нейна разновидност ли е и пр., още повече че в края на текста, преди заглавието „НВК и публично говорене“, се говори за „добрият оратор, който ...“. Авторката се е опитала да обхване цялата материя на реториката на по-малко от десетина страници и, разбира се, е останала на чисто декларативно равнище, да не говорим, че доста е бързано и резултатите от това си личат.

Втора глава е на тема **Нормативни и описателни характеристики в изучаването на НВК.**

Всъщност авторката се е насочила към разглеждане на отделните видове НВК. Обосновала е добре идеята си да започне с представяне на кинесиката, въобще и конкретно в сферата на спорта. Подходящо е представила връзката на кинесиката с дейности, допринесли за човешкото оцеляване във враждебната среда и постепенното им превръщане в игра и част от културата на античното, и особено на съвременното общество. Подходящо е използвана тезата на Д. Морис, че „спортното поведение на човечеството заслужава много по-голямо внимание, отколкото е получавало досега“. Тезата на Морис дава зелена светлина за темата и има сериозно основание, доколкото спортът отдавна не е вече само игра и трансформация на ловни и военни умения. Той е политика и огромен бизнес. Често невербалното поведение на отделни спортисти обслужва именно този му аспект. Като започнем от вдигнатите ръце с черни ръкавици на първия и третия на олимпийските игри в спринта на 100 метра на олимпиадата в Мексико през 1968 г., символизиращи отношението им към дискриминацията на негрите в САЩ, и достигнем до огромните спонсорски и рекламни договори на фирми, производители на спортни стоки, които правят спортистите милионери, а себе си милиардери.

Има достатъчно основание да се премине към лицевото изражение. То е силно информативно и както изтъква авторката, то често се използва за манипулации и поради това е доста добре теоретично разработено като материя на НВК. Правилно авторката се е насочила към маркиране на различни изражения във връзка с изпитвана или изиграна емоция. Подобно нещо често се наблюдава в спорта, където изражението не толкова или поне не само изразява емоция, но има определено самостоятелна роля – да смути или изплаши противника и да повлияе на публиката. Често спортисти от силови контактни спортове, особено в бокса, имат за цел да нагорещят публиката. Всъщност обикновено става дума за режисура и

игра. В „Първобитния звяр“ Джек Лондон разкрива манипулацията на публиката по този начин и със същата цел. След изражението е отделено достатъчно място и на жестикулацията. Авторката е формулирала видовете жестове и след това преминава към разглеждане на жеста като невербален феномен. Би следвало да е обратното. При спортистите позата често има значителна роля – като израз на агресия или на подчинение, поради което основателно ѝ е отделено място.

Авторката се е съсредоточила върху вокализацията и конкретно върху психолингвистичния профил на спортистите. Дори да не сме изследователи, забелязваме как говорят и разговарят някои спортисти. Някои са етични, други груби или искащи да изглеждат така. Това е продължение на идеята за повлияване на противника и/или публиката. Може да се каже, че съществуват дори традиции в поведението на спортистите от контактните спортове. Те трябва да изглеждат страшни, въпреки че плашат може би само децата. Останалите се забавляват. Добро попадение е примерът за Касиус Клей, при когото невербалното поведение от този тип е почти изцяло извън спонтанността. Той изучава Сони Листън и определено режисира собственото си поведение. Атаките са от типа ад хоминем в най-различни аспекти. Като се започне от външния вид на противника и се отиде към качествата му. Кратко, но достатъчно с оглед целите на изследването са разгледани основни аспекти на вокализацията – височина, сила, темп и пр. Като сериозен недостатък тук намирам липсата на примери от областта на спорта и конкретно от това как тези аспекти се проявяват в конкретни ситуации. Така, както е направила с примера със Сони Листън. Има за политици, юристи и пр., но не и за спортисти. Същото се отнася за паузите, ударенията, тембъра, ритъма, тона на речта.

Тенденцията на negliжиране на спорта и спортистите, дори и само като примери, а това далеч не се изчерпва с тях, продължава и при по-нататъшното изложение. Външният вид носи огромна информация за всекиго. И особено в областта на спорта. Авторката споменава за това в друг контекст – когато Клей се подиграва на грозотата на Листън. По-нататък в изложението си авторката продължава да излага основни положения от тази област НВК, но недостатъците, изложени по-горе, остават. На стр. 122 има една препратка в това отношение, но това е крайно недостатъчно. Не виждам каква е причината това да не се прави постоянно или поне достатъчно често. Дори само като препратки. Особено

при положение, че има безкрайно много примери. Не се свързват отделни невербални феномени със спорта, конкретни спортисти и конкретни ситуации. Как те са повлияли, как биха повлияли, ако биха били едни или други и пр. Нещата се разглеждат сами за себе си, а не като подчинени на темата. Един пример само – когато разглежда физическата привлекателност, авторката не си е дала труд да даде примери. Нашият тенисист Григор Димитров е класика в това отношение. Публиката го харесва и това се отразява и на завишеното им одобрение, докато е на корта – и не само. Това продължава до края на тази глава. С малки изключения – битката Али – Форман, по отношение на ръста и облеклото на Кубрат Пулев при боя му с Кевин Джонсън. Като добър пример може да се даде изложението на докторантката за ролята на аксесоарите – тук акцентът върху спорта е добър, макар че би могъл да бъде и значително по-добре представен. Знаем колко много спортистите държат на аксесоарите – особено в бокса, където Нина Ралева поставя акцент – носят се пояси, медали и пр.

Отново, без абсолютно никаква връзка със спорта, е направено представяне на проксемиката. Приемам това за сериозен недостатък.

Последната глава е посветена на „Невербалният публичен образ на спортиста“. Авторката, вероятно разчитайки на общото представяне на отделните видове НВК по-напред в дисертацията, се е заела да маркира някои жестове, пози, походка, без да ги отнася изрично към кинесиката. Цитира А. Пийз относно „каубойския жест“. Такъв „каубойски жест“ прави и крал Хенри Осми на една от представящите го картини. Идеята е подчертаване на гениталиите, именно с цел подчертаване на мъжествеността – като при каубоите, но едва ли позата и жеста му са каубойски. Тук има приведени примери, но с оглед темата мисля, че отново са недостатъчни. Все пак има някакъв прогрес. Същото се отнася и до позата, и тук нещата са малко по-добри. Тук-там сред изложението за позата, без връзка с нея, се дават примери отново за жестове и за изражение. Просто би било необходимо да се посочи наличието на синхрон между отделни невербални начини за изразяване на емоции. Абсолютно същото се наблюдава и при разглеждане на „поза на погром“. Заедно с позата, без да се сочи, че става дума за нещо свързано с емоцията, но не и с позата, се визират поглед, жестове, изражения. Създава се

впечатление, че за авторката това е част от позата. Надявам се, че не мисли така.

Когато започва да говори за лицевото изражение и погледа при спортистите, докторантката започва директно с количеството поглед. Разбира се, количеството поглед е с голямо значение както във всекидневния живот, така и в спорта и особено в контактните спортове, където противниците се изпиват и убиват с поглед. Особено характерно е за бокса и оттам е преминало и в политиката. Това е основен техен инструмент извън битката, но тъкмо поради тази причина би следвало да се постави на съответното място и след това да му се отдели значително повече внимание. Материалът в това отношение е лесно достъпен.

Лицевото изражение заслужава специално и голямо внимание. Метафората за лицето като - „огледало на душата“, макар и изтъркана, е вярна. Не можем да си позволим да претрупваме тази материя. Така, както е направила авторката. Да не говорим, че отново се появяват жестовете. Казаното за жестовете не е лошо, но би следвало да бъде разгледано там, където те вече са разгледани, или поне изрично да се посочи наличието на връзка с останалото, което се поднася към това подзаглавие.

При разглеждане на „Проксемиката в спорта“ докторантката правилно се е насочила към фактори от самия спорт, отразяващи се пряко на отделни нейни аспекти. Тук отново виждаме недостатъчно добре разработена материя, която дава огромни възможности за разработка. На практика докторантката прави кратки „спортни невербални апендикси“ към същата материя, разгледана по-рано в дисертацията. Това би следвало да бъде разглеждано така и едновременно навсякъде в дисертацията. Многократно, при многократните си четения на варианти на тази дисертация, съм го сочил на докторантката. Доколкото виждам от резултата, успехът ми е незначителен.

Абсолютно същото се отнася и за вокализацията. Отделени й са три страници и половина. Крайно несериозно отношение към тази материя, която дава много основания да бъде разглеждана именно в спортен контекст. Примерите са добри, но изложението е формално.

Пет страници само са отделени и на облеклото. И математик да си, няма да се справиш с подобен обем. Тук са и аксесоарите, които не са и

споменати. Говори се по-скоро откъслечно за облеклото и основно за облеклото въобще.

Втората част от последната глава на дисертацията е отделена на Мохамед Али. Започва с кратък портрет на боксьора и ролята на медиите за отразяването му и тиражирането му. Като сполучливо приемам разглеждането на света от времето на Клей – не само и не толкова той, поне в тази част, колкото политика, икономика, сегрегация и оттук как те детерминират поведението му и защо въздействат. Авторката ползва документалния филм за Клей „Когато бяхме крале“. Разбира се, това е източник на добър материал за анализ, но е ненужно ограничение. Поне за Клей има предостатъчно източници, подлежащи на анализ. Макар и да се говори за уникален език: „Борих се с алигатор... Бих се с един кит. Оковах светкавица..., Толкова съм зъл, че разболявам лекарствата...“, всъщност очевидно става дума за език на общността, от която произхожда Клей. Не като раса, а като социална прослойка. Почти абсолютно същия начин на говорене можем да видим в книгата на М. Твен „По Мисисипи“. Нина Ралева заявява, че ще пише за аудиторията на боксовия мач с Форман в Заир, но по-скоро демонстрира изразните средства на Клей. Доколкото все пак това се свързва с аудиторията, докторантката би могла да бъде подкрепена. С това всъщност авторката започва да говори за убеждаващата реч на Клей, преди още да формулира заглавие със същото наименование малко по-нататък в изложението. До края на главата материята е подадена достатъчно добре и анализът би могъл да бъде приет положително. Добре е представено и НВ поведение на Клей и връзката му с вербалното. Снимките да добри и илюстрират казаното.

В съгласие с препоръките на вътрешната защита докторантката е представила и публичния образ на Кубрат Пулев. Материалът е изложен по схемата, която е използвана при изграждане на образа на Клей, но доста по-накратко. Може да бъде подкрепена в разсъжденията си.

Заклучението е относително кратко и описва направеното в отделните глави. Какво става с целите и задачите, формулирани в увода? Приемаме, че според докторантката са постигнати.

При изложение на приносните си моменти авторката е обосновано скромна, което приемам за обективна самооценка.

В литературата са посочени немалко източници – 352.

Като научен ръководител на Нина Ралева мога да заявя, че тази тема е актуална и интересна и заслужаваше по-добро изследване. В същото време, докторантката положи големи усилия при написването на този труд и които въпреки известни съмнения от моя страна ми позволяват да предложа на научното жури да ѝ присъди образователната и научна степен „доктор“.

София

09.10.2017 г.

РЕЦЕНЗЕНТ:

Проф. дфн Величко Руменчев